

УДК 342.9

В. Г. Чорна,^{*}
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ «ОБМЕЖЕННЯ» ЯК ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ В ПРАВІ

У даній науковій статті досліджено правову природу та виокремлено особливості теоретико-правової категорії «обмеження». Автором виділено ознаки та акцентовано увагу на особливостях досліджуваного поняття як філософської, правової категорії. Стверджується, що обмеження існують в кожній галузі права.

Ключові слова: обмеження, адміністративне право, органи публічної влади, адміністративно-правове регулювання, механізм.

В данной научной статье исследована правовая природа и выделены особенности теоретико-правовой категории «ограничения». Автором выделены признаки и акцентировано внимание на особенностях исследуемого понятия как философской, правовой категории. Утверждается, что ограничения существуют в каждой отрасли права.

Ключевые слова: ограничения, административное право, органы публичной власти, административно-правовое регулирование, механизм.

In this scientific article the legal nature is studied and the features of the theoretical and legal category of «restriction» are singled out. The author highlights the features and emphasizes the features of the investigated concept as a philosophical, legal category. It is alleged that restrictions exist in each branch of law.

Key words: restrictions, administrative law, public authorities, administrative and legal regulation, mechanism.

Постановка проблеми. Термін «обмеження» використовується в різних значеннях, що продиктовано особливістю його застосування, діяльністю органів публічної влади, правовим статусом

^{*}Chorna V.G., Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Associate Professor (Docent), Associate Professor of the Administrative Law and Process Department of the National Academy of Internal Affairs

PECULIARITIES OF THE CONCEPT OF "RESTRICTION" AS A THEORETICAL AND LEGAL CATEGORY

суб'єкта, втіленням у відповідних нормах права, при чому, дані норми регулюють усі галузі права. На сьогоднішній день, зустрічається постійне ототожнення таких правових понять, як «правові обмеження» та «обмеження прав і свобод». Разом з тим, ми вважаємо, що дані поняття є родовидовими, де правові обмеження є родовим поняттям, а обмеження прав видовим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правових обмежень людини і громадянина свого часу були предметом досліджень П. П. Андрушка, Ю. В. Градової, Я. А. Колінко, С. О. Кузніченка, П. М. Рабіновича, О. А. Савченко, М. В. Савчина, М. Ф. Селівона, М. І. Хавронюка.

Постановка завдання. Метою даної статті є здійснення аналізу філософських і теоретичних точок зору науковців щодо змісту та особливостей категорії «правові обмеження».

Основні результати дослідження. Вперше згадування про існування певних обмежень можна зустріти в часи Древньої Греції в поемах Гомера, Гесіода, в яких трактуються положення про основи справедливості, котрі базуються на обмеженнях, які в подальшому отримали свій вираз у працях Клеобула («Средняя дорога есть наилучшая»), Солона («Ничего сверх меры»), Фалеса («Не делай сам того, что ты порицаешь в других») та ін. [1, с. 185]. Обмеження прав було поширено і в Законах XII таблиць, де передбачалось чотири види обмежень права власності на землю [2, с.180].

Філософ Ю.В. Тихонравов у своїй праці «Філософія в праві» зазначав, що свобода особистості, як відомо, не є абсолютною. При цьому свободу можна визначити як «... лімітовану нормами суспільного, громадянського буття поведінку людей. Свобода людини, таким чином, виражає насамперед зовнішнє обмеження діяльності людини існуючими в даному загальними нормами позитивного права ...» [3, с. 417]. Розвиваючи думку філософа можна вести мову проте, що свобода певного індивіда закінчується там, де починаються права іншого, при цьому, у перших виникає обов'язок вчинити так, а не інакше, а у других право на вчинення певних дій.

Англійський державний діяч і філософ Томас Гоббс у своїй праці «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковного та цивільного» писав, що «в разі згоди на те інших, людина повинна відмовитися від права на всі речі в тій мірі, в якій це необхідно в інтересах миру і самозахисту, і задовольнятися такою мі-

рою свободи по відношенню до інших людей, яку він допустив би по відношенню до себе» [4, с. 156].

Аналізуючи точки зору філософів варто відзначити, що проблема правових обмежень прав і свобод людини є невід'ємною частиною правової теорії свободи, значимість якої обумовлена конституційно-правовими взаємовідносинами особистості й суспільства, тією діалектикою індивідуального і колективного в організації та функціонуванні соціуму, зміст якої полягає у забезпеченні поєднання індивідуальної свободи з благом суспільства, а блага суспільства – зі свободою особистості як неодмінної умови соціальної стабільності і суспільного прогресу. З упевненістю можна говорити, що головним соціально-філософським питанням взаємодії відносин людини, суспільства і держави є питання про ступінь свободи людини, а також про можливості, підстави і міру дозволеного вторгнення держави та інших індивідів у цю свободу, при чому таке «вторгнення» держави повинно бути підкріплено відповідними правовими нормами.

Теоретики права в цілому підтримують позицію філософів, однак, продовжуючи вивчення сутності та змісту правової категорії «обмеження» пропонують таке бачення даного питання.

Так, І. А. Ільїн зазначав: «обмежуючи свободу кожного встановленими межами, право забезпечує йому безтурботне і спокійне користування своїми правами, тобто гарантує йому свободу всередині цих меж. Свобода кожної людини визначається лише до тієї межі, від якої починається свобода інших людей. Прагнучи встановити ці межі, право сприяє тому, щоб в спільному житті людей запанував порядок, заснований на свободі» [5, с. 96].

Обґрунтованою вбачається і думка В. А. Толстікова, який стверджує, що «... необмежених прав і свобод в природі не буває, оскільки в протилежному випадку буде мати місце необмежене свавілля. Не випадково в загальній теорії права суб'єктивне право визначається як міра можливої поведінки суб'єкта в правовідносинах, тобто його обмеження рамками закону» [6, с. 37].

Досліджуючи правову природу правових обмежень і свобод людини М. Г. Маковецька висловлює думку, що суспільство встановлює певні межі належної поведінки, оскільки не може і не повинно гарантувати тій чи іншій особистості дії та вчинки якої суперечать інтересам суспільства свободу вибору, отже, людина зобов'язана жити в визначених рамках, узгоджуючи свої життєві потреби з правами інших членів суспільства, які несуть відпові-

дальність за свою поведінку [7, с. 234]. В даному випадку можна зробити висновок, що обмеження по-перше, визначають межі належної поведінки членів суспільства; по-друге, визначаються виключно правовими нормами.

А. В. Тарасов відзначає, що фактично тільки за допомогою обмежень може досягатися головна мета існування цивілізованого суспільства – соціальне співжиття, тобто спільне проживання та взаємодія людей для досягнення найбільш високого рівня індивідуального розвитку кожного. При цьому соціальна обумовленість правових обмежень у значній частині безпосередньо пов'язана з таким етичним поняттям, як соціальна справедливість. Поняття справедливості виступає в якості вищого морального критерію для регулювання і оцінки дій суб'єктів, шляхом застосування до них тих чи інших форм державного впливу» [8, с. 18].

Визначаючи зміст поняття «обмеження прав людини», А. В. Тарасов говорить про існування двох основних смислових граней, що входять у зміст даного поняття. По-перше, обмеження є виключення із загальної сукупності прав і свобод людини, що виключають наявність деяких прав. Таке виключення відбувається в силу різного роду об'єктивних чи суб'єктивних обставин, що мають, як правило, політичний характер, наприклад, при введенні режиму надзвичайного або воєнного стану. По-друге, обмеження являють собою звуження обсягу і (або) змісту конкретних прав і свобод шляхом встановлення просторових меж, тимчасових рамок, кола осіб або певних варіантів поведінки індивідів [8].

Професор В. П. Камишанський, стверджує, що «обмеження не тягнуть вилучення правочинів. Вони стримують уповноважену особу, створюють перешкоди в здійсненні окремих суб'єктивних прав [9].

Звертає на себе увагу думка В. В. Борисова, що обмеження є необхідні зразки правового поведінки. «Правопорядок – правило, – пише науковець, розглядаючи ознаки правового порядку і його характерні риси. Правило є обмеження. Обмеження є мірило свободи особистості» [10, с. 69]. Звідси випливає, що правові обмеження необхідно розглядати перш за все по відношенню до проблеми конкретних інтересів конкретних суб'єктів права, а вже потім (в якості одного з різновидів даної проблеми) стосовно самих суб'єктивних прав. Це одна сторона питання. Друга полягає в тому, що при підході до правових обмежень тільки як до певного роду кордонів, що характеризує лише обсяг, за рамками їх дії

залишаються відносини здійснення влади. А отже саме обмеження є одним з провідних елементів системи стримувань і противаг у процесі поділу влади. Тобто поняття «правові обмеження» включає не тільки обмеження прав фізичних осіб, а й інтересів особистості, прав і повноважень юридичних осіб і меж влади держави. Тим більше що саме поняття «обмеження» означає «правило, що обмежує якісь права, дії» [11, с. 404].

В.С. Четверіков досліджуючи сутність і зміст адміністративно-правових відносин акцентує увагу на особливостях правосуб'єктності суб'єктів даних відносин, що виникають у зв'язку з наявністю певних обмежень за віком, станом здоров'я, встановленим у судовому порядку соціальним статусом і ін. [12, с. 89]. Водночас науковець акцентує увагу на існуванні широкого кола обмежень, що характеризуються адміністративним, правовим, економічним і психологічним характером.

В. К. Колпаков у підручнику «Адміністративне право» відмічає закономірність, що «чим дійовішими є заходи щодо обмеження впливу негативних закономірностей, тим ефективнішим є управління, тим швидше і краще розв'язуються назрілі питання і досягаються поставлені цілі» [13, с. 19]. Водночас адміністративіст відзначає, що адміністративна правоздатність іноземців вужча за правоздатність громадян України. Так, для них встановлені обмеження щодо реалізації права на працю, вони не можуть обиратися до державних органів, призначатися на певні посади. На них не покладається обов'язок несення військової служби. Обмеження адміністративної правоздатності іноземців може бути зумовлене введенням відповідною державою обмеження прав і свобод Для громадян України. Зокрема, якщо іноземною державою встановлено обмеження щодо реалізації прав і свобод громадян України, Кабінет Міністрів України може прийняти рішення щодо встановлення відповідного порядку реалізації прав і свобод громадян цієї держави на території України. Це рішення набирає чинності після його опублікування. Воно може бути скасовано, якщо відпадуть підстави, за яких воно було прийнято [13, с. 157].

Н. І. Матузов, А. В. Малько стверджують, що правові обмеження необхідні для того, щоб недоліки владної особистості не трансформувалися в пороки державної влади [14, с. 66]. Автори стверджують, що відносно виконавчої влади використовуються обмеження відомчого нормотворчості і делегованого законодав-

ства, наприклад, встановлені в законі визначені терміни президентської влади, вотум недовіри уряду, імпічмент, заборона відповідальним працівникам виконавчих органів обиратися до складу законодавчих структур, займатися комерційною діяльністю тощо [14, с. 67].

При цьому, А. В. Малько виділяє загальні ознаки правових обмежень: 1) пов'язані з несприятливими умовами (загроза або позбавлення певних цінностей) для здійснення власних інтересів суб'єкта, бо спрямовані на їх стримування і одночасно на задоволення інтересів протилежної сторони і громадських інтересів в охороні та захисті; 2) повідомляють про зменшення обсягу можливостей, свободи, а значить, і прав особистості, що досягається за допомогою обов'язків, заборон, покарань і т.д.; 3) позначають собою негативну правову мотивацію; 4) припускають зниження негативної активності; 5) спрямовані на захист суспільних відносин, виконують функцію їх охорони [15, с. 232].

Слід відзначити, що досліджувана категорія є не загально-теоретичною, але і законодавчо уживаною.

На законодавчому рівні також визначено ряд обмежень, які законодавець зобов'язує дотримуватися.

Статтею 6 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначено, що біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, є особа: 1) яка вчинила злочин проти миру, воєнний злочин або злочин проти людства і людяності, як їх визначено у міжнародному праві; 2) яка вчинила злочин неполітичного характеру за межами України до прибуття в Україну з метою бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, якщо таке діяння відповідно до Кримінального кодексу України належить до тяжких або особливо тяжких злочинів; 3) яка винна у вчиненні дій, що суперечать меті та принципам Організації Об'єднаних Націй; 4) стосовно якої встановлено, що умови, передбачені пунктами 1 чи 13 частини першої статті 1 цього Закону, відсутні; 5) яка до прибуття в Україну була визнана в іншій країні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 6) яка до прибуття в Україну з наміром бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, перебувала в третій безпечній країні. Дія цього абзацу не поширюється на дітей, розлучених із сім'ями, а також на осіб, які народилися чи постійно проживали на території України, а також їх нащадків (дітей, онуків).

Стаття 4 Закону України «Про громадські об'єднання» визначено обмеження щодо утворення і діяльності громадських об'єднань. Так, утворення і діяльність громадських об'єднань, мета (цілі) або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підірив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки, забороняються. Громадські об'єднання не можуть мати воєнізованих формувань. Інші обмеження права на свободу об'єднання, у тому числі на утворення і діяльність громадських об'єднань, можуть бути встановлені виключно законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Громадським об'єднанням не можуть надаватися владні повноваження, крім випадків, передбачених законом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, аналізуючи зміст досліджуваного поняття вважаємо, що дане поняття є полівидовим, що дає можливість характеризувати його з різних сторін: а) як філософська категорія; б) теоретичне поняття; в) правова категорія.

Таким чином, вважаємо, що ознаками обмеження як правової категорії є:

- 1) є визначеною межею свободи вибору дій індивіда;
- 2) починається там, де закінчується свобода вибору;
- 3) знаходять свій вияв через захист прав і свобод від зловживань зі сторони іншого (их) суб'єктів дії якого направлені та посягають на гарантовані державою права та свободи;
- 4) є полівидовим засобом регулювання, так як охоплюють різного роду обов'язки, межі, заборони, сервітути тощо.

Список використаних джерел:

1. *Нерсесянц В.С.* Политические учения Древней Греции. – М., 1979. – 264 с.
2. *Новицкий И.Б., Петерский И.С.* Римское частное право. – М., 2009. – 304 с.

3. *Тихонравов Ю.В.* Основы философии права. – М.: Вестник. 1997. – 243 с.
4. *Гоббс Т.* Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Избр. соч. Т. 2. – М., 1965. – 350 с.
5. *Ильин И.А.* Общее учение о праве и государстве (фрагменты) // Правоведение. – 1992. № 3. – С. 17–25.
6. Принципы, пределы, основания ограничения прав и свобод человека по российскому законодательству и международному праву. Материалы «круглого стола» журнала «Государство и право» // Государство и право. – 1998. – № 7. – С. 12–17.
7. *Маковецкая М.Г.* Понятие правовых ограничений и свобод человека // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2012. – № 6 (1). – С. 233–237.
8. *Тарасов А.В.* Ограничения конституционных прав и свобод человека в условиях особых правовых режимов в Российской Федерации // Дисс.... канд. юрид. наук. – СПб., 2006. – 224 с.
9. *Камышанский В.П.* Пределы и ограничения права собственности. Монография. Волгоград: Волгогр. акад. МВД России, 2000. – 224 с. – URL: <http://www.ex-jure.ru/law/news.php?newsid=1180>.
10. *Борисов В.В.* Правовой порядок развитого социализма // Вопросы теории. – Саратов, 1977. – 408 с.
11. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М., 1975. – 767 с.
12. *Четвериков В.С.* Административное право. Серия «Высшее образование». – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 512 с.
13. *Колтаков В. К., Кузьменко О. В.* Адміністративне право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
14. Теория государства и права. Курс лекций. Под ред. Матузова Н.И., Малько А.В. / 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. — 776 с.
15. *Матузов Н.И., Малько А.В.* Теория государства и права :ученик. – М. : Юристъ, 2004.-245 с.

References

1. Nersesyants V.S. (1979) Political teachings of Ancient Greece (in Rus).
2. Novitsky I. B., &Peterskiy I.S.(2009) Roman private law. (in Rus).
3. Tikhonravov Yu. V. (1997) Fundamentals of Philosophy of Law. (in Rus).
4. Hobes T. (1965) Leviathan, or Matter, the Form of the State of the Church and Civil State, 2. 350. (in Rus).
5. Ilin I.A. (1992) General doctrine of law and the state (fragments) // Jurisprudence, 3, 17–25. (in Rus).

6. Principles, limits, grounds for restricting human rights and freedoms under Russian law and international law. Materials of the «round table» of the journal «The State and Law» (1998) // State and Law, 7, 12–17.

7. Makovetskaya M.G. (2012) The concept of legal restrictions and human freedoms // *Bulletin of Nizhny Novgorod University imeni N.I. Lobachevsky*, 6 (1), 233–237. (in Rus).

8. Tarasov A.V. (2006) Restrictions of constitutional human rights and freedoms in the conditions of special legal regimes in the Russian Federation // *Diss. jurid. Sciences*, 224. (in Rus).

9. Kamyshansky V.V. (2000) Limits and limitations of ownership. *Volgogr. acad. Ministry of Internal Affairs of Russia*, 224. (in Rus).

10. Borisov V.V. (1977) The legal order of developed socialism: Questions of theory. 408. (in Rus).

11. Ozhegov S.I. (1975) Dictionary of the Russian language, 767. (in Rus).

12. Chetverikov V.S. (2004) Administrative law. Series «Higher education». 512. (in Rus).

13. Kolpakov V.K., & Kuzmenko O.V. (2003) Administrative right of the Ukraine. 544. (in Ukr).

14. Matuzova N.I., & Malko A.V. (2001) The theory of state and law. 776. (in Rus).

15. Matuzov N.I., & Malko A.V. (2004) Theory of state and law. 245 p. (in Rus).

УДК 336.711(477):351.72

Н. А. Фукс*,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового права
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАКОНОДАВЧИХ ОБМЕЖЕНЬ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовано необхідність встановлення законодавчих обмежень щодо діяльності банків. Доведено важливість їх систе-

* Fuks N.A., Candidate of Economics (PhD), Associate Professor (Docent), Associate Professor of the Financial Law Department in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
FORMATION OF LEGISLATIVE RESTRICTIONS SYSTEM ON BANKING ACTIVITY IN UKRAINE